

Budući da kapitalizam podrazumijeva tržišno natjecanje i dobit kao jedini uvjet za proizvodnju, što dovodi ili do ekonomskog rasta i ekološke devastacije ili do nezaposlenosti i općeg nezadovoljstva, potrebno ga je dovesti u pitanje. Kako bismo se osvrnuli na odnos okoliša i kapitalizma, moramo ih najprije definirati. Kapitalizam se razlikuje od ostalih socioekonomskih sustava, poput feudalizma ili socijalizma, po pet osnovnih značajki.

(I) U kapitalističkom je sustavu vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju koncentrirano u rukama relativno malo pojedinaca.

(II) Oni koji nemaju ta sredstva prisiljeni su zamjenjivati rad za plaću.

(III) Kapitalisti zadržavaju vlasništvo nad proizvodima nastalim u proizvodnom procesu i moraju ih donijeti na tržište kako bi zaradili. Zbog toga je kapitalistička proizvodnja zapravo proizvodnja roba i usluga za prodaju, a ne za neposrednu upotrebu.

(IV) Kapitalizam se oslanja na monetarni sustav za proizvodnju novca bankovnim kreditima i na tržišnu razmjenu kao ključni mehanizam koordinacije. O cijeni proizvodnje i potrošnje odlučuje tržišno natjecanje; na svim tržištima razmjenjuje se novac, rad, proizvodna i potrošna roba te financijska imovina.

(V) U kapitalističkim ekonomijama glavni pokretač proizvodnje je dobit. Ako nema očekivanja dobiti, neće se započeti s proizvodnjom (Andreucci, McDonough, 2015: 155-156).

Ukupna ekonomska aktivnost određene države mjeri se bruto domaćim proizvodom (BDP), što je vrlo važno u kontekstu kapitalističke jer veća količina novčane razmjene omogućuje veću dobit. Međutim, BDP ima i svoju negativnu stranu.

Tendenciju da se ekonomski razvoj događa zbog uništenja okoliša prvi je primijetio James Maitland, grof Lauderdalea, koji je u svojoj knjizi *An Inquiry Into the Nature and Origin of Public Wealth*, postavio ekonomsku tezu koja se danas zove Lauderdaleov paradoks, a koja ističe postojanje obrnute korelacije između javnog dobra i privatnog bogatstva - kada se jedno povećava, drugo se smanjuje.

Dok čiste vode ima u izobilju nijedan ju kapitalist ne može prodavati jer postoji silno velika prirodna ponuda vode koja je besplatna, ali kada dođe do nestašice ili voda postane nepitka, potražnja za vodom prestaje biti zadovoljena te je kapitalistima ponuđen prostor za postavljanje vode na tržište. Za taj fenomen postoje i egzaktni suvremeni dokazi.

U knjizi *Windfall: The Booming Business of Global Warming* autor Mckenzie Funk nudi uvid u niz sektora koji iskorištavaju ekološku katastrofu U kontekstu tržišnog natjecanja razvitak tehnologije uvijek ostvaruje širu dostupnost proizvedene robe koja se multiplicirakako bi zaradili, odnosno ulažu u resurse koji su predviđeni nestati kako bi ih kasnije mogli što skuplje prodavati. Zbog sve učestalijih suša, tržištu vode raste cijena za 20 posto svake godine, što investitorima stvara povrat na uloženo (Funk, 2014: 116). Bogatije države i

korporacije su u posljednjih desetak godina počele proces uzimanja zemlje (eng. land grab), kupivši otprilike 80 milijuna hektara zemlje podrazvijenih država, što je jednako količini obradiva tla Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Italije zajedno, i skoro 40 posto obradivog tla čitave Afrike. Razlog tome je učestalost suša, degradacija tla i porast populacije, što uzrokuje rast cijene hrane i stvara mogućnost za zaradu (Funk, 2014: 120). Također, Funk ističe da potonuće otoka i priobalnih gradova zbog klimatske krize nudi mogućnost za zaradu građevinskim kompanijama, proizvođačima cementa i sličnim sektorima (Funk, 2014: 183).

To znači da u teoriji postoji ekonomska inicijativa za zagađivanje jer će, recimo, prodaja respiratora zbog nečistog zraka povećati količinu novčane razmjene, a samim time investitorima stvoriti dobit i povećati BDP država u kojima se razmjena vrši. Isto vrijedi za bolesti, degradaciju zemlje, poplave, uragane itd. Svako uništenje stvara želju za oporavkom koji podrazumijeva tržišnu razmjenu. Potrebno je naglasiti da se tu ne radi o nekakvoj teoriji zavjere gdje zli kapitalisti namjerno uništavaju kako bi zaradili. Stvaranje otpada je prirodan proces proizvodnje, a sve dok ekonomija ovisi o privatnoj dobiti, BDP, kao mjera količine tržišne razmjene, jedini je pravi ekonomski pokazatelj napretka država, a sve dok je tomu tako, neometena proizvodnja koja stvara enormnu količinu otpada i emisija stakleničkih plinova se nastavlja posljedično uništenje okoliša i ljudskog zdravlja stvara novu inicijativu za proizvodnju i potrošnju.

Ekološki sociolog John Bellamy Foster u tom kontekstu ističe da je uništenje proizvod racionalnog djelovanja pojedinaca usmjerenih prema maksimizaciji profita u kapitalističkom sustavu te da je krivo pretpostaviti da će uništenje okoliša uzrokovati stagnaciju ili pad ekonomije već da, naprotiv, ono dopušta sve veći rast (Foster i dr., 2011: 57).

Česte kritike BDP-a dovele su do razgovora o drugim mjerama društvenog razvoja. Neke pokušaje nadilaženja BDP-a predstavlja povjesničar Rutger Bregman u svojoj knjizi Utopija za realiste gdje iznosi čitav niz različitih načina mjerenja obilja koji pokušavaju pokazati takozvani pravi napredak. Neki od primjera su GPI (Genuine Progress Indicator), ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare) i HPI (Happy Planet Index), koji u svoje jednadžbe uračunavaju faktore poput onečišćenja okoliša, kriminala, nejednakosti i volonterskog rada (Bregman 2015: 121).

Međutim, da bi navedeni načini mjerenja napretka postali imalo relevantni mora se pokazati ovisi li kapitalistička ekonomija o njima ili je striktno vezana uz ekonomski rast kojeg mjeri BDP. Mnoge su studije (Kurečić i dr., 2015: 8-9) (Simionescu, 2016: 202) pokazale jasnu korelaciju između BDP-a i stranih investicija. Naime, investitorima je u interesu uložiti novac u rastuće ekonomije država koje nemaju snažne regulacije i porezna opterećenja kako bi što

više zaradili, što znači da rast BDP-a, u kontekstu ovisnosti ekonomije o volji privatnih aktera, potiče proizvodnju i stvara poslove.

Države koje su primijenile standarde Kyoto protokola iz 1997. smanjile su emisije stakleničkih plinova, ali im je istovremeno BDP počeo sporije rasti naspram drugih država (Cifci, Oliver, 2018: 19). To znači da države koje se odlučuju na veće regulacije kako bi očuvale okoliš uživaju manje investicija. Ideje poput GPI, ISEW i HPI u tom su kontekstu prokazane suvišnima jer se ne temelje na kapitalističkoj realnosti. Sve dok ekonomija ovisi o privatnoj dobiti, BDP, kao mjera količine tržišne razmjene, jedini je pravi ekonomski pokazatelj napretka država, a sve dok je John Bellamy Foster: uništenje je proizvod racionalnog djelovanja pojedinaca usmjerenih prema maksimizaciji profita u kapitalističkom sustavu tomu tako, neometena proizvodnja koja stvara enormnu količinu otpada i emisija stakleničkih plinova se nastavlja.

Kada se uoči da su rast proizvodnje i potrošnje te posljedično stvaranje otpada nužne posljedice kapitalističkog sustava i način perpetuiranja njegova rasta, obično se razgovor preusmjeri k tehnološkom razvoju. Neki smatraju da tehnološki razvoj može omogućiti nastavak ekonomskog rasta, ali uz manji ekološki otisak. Taj argument se zapravo poziva na nešto što se stručno naziva razdvajanje resursa (eng. decoupling), što podrazumijevanja smanjivanje količine korištenja resursa u odnosu na proizvedeno. Ideja je smanjiti, recimo, količinu vode, struje, nafte ili zemlje u svrhu dobivanja robe, a istovremeno nastaviti ekonomski rasti. Teoretičari razdvajanja tvrde da je to moguće porastom efikasnosti načina kako se resursi koriste, odnosno kvalitetnijim metodama poslovanja i tehnološkim napretkom (Fischer-Kowalski, Swilling, 2011: 4).

Međutim, usprkos velikim nadanjima za takav rasplet, tehnološki napredak nikad nije doveo do takvog tipa razdvajanja količine proizvedenog od količina iskorištenih resursa, već ono uvijek raste zajedno.

Nemogućnost razdvajanja još je u 19. stoljeću dokazao engleski ekonomist i logičar William Stanley Jevons, koji je na vrhuncu industrijske revolucije, razmišljajući o dvije pojave, došao do nečega što će se kasnije nazvati Jevonsovim paradoksom. Naime, Jevons je primijetio da (I) potreban unos ugljena po jedinici mehaničkog rada parnih strojeva već dugo pada, ali da se usprkos tome (II) ukupna potrošnja ugljena povećava (Alcott, 2015: 149).

U kontekstu tržišnog natjecanja razvitak tehnologije uvijek ostvaruje širu dostupnost proizvedene robe koja se multiplicira. Uzmimo da je 10x litara nafte potrebno za avionski let od Zagreba do Dubrovnika i da karta košta 1000 kuna. Ako se tehnologija razvije do te mjere da je 1x litara nafte potrebno za taj isti let, cijena karte će u teoriji pasti na 100 kuna, što će let učiniti pristupačnim većem broju ljudi. To će, po Jevonsu, dovesti do još većeg

iscrpljivanja nafte. Čak štoviše, tehnološki razvoj će omogućiti brže i lakše iscrpljivanje novih, do tada nedostupnih izvora nafte. Dakle, razvoj tehnologije u smjeru efikasnijeg korištenja resursa u kontekstu kapitalističkog sustava naprosto omogućuje luksuz većem broju ljudi, a ne smanjuje količinu eksploatacije. To znači da kada bi čovječanstvo sutra uspjelo usmjeriti nuklearnu fisiju u vlastite potrebe, u kontekstu Mckenzie Funk ističe da potonuće otoka i priobalnih gradova zbog klimatske krize nudi mogućnost za zaradu građevinskim kompanijama, proizvođačima cementa i sličnim sektorimakapitalističke ekonomije ne bi počeli manje zagađivati, već bi se proizvodnja i eksploatacija resursa još više ubrzali. Jer ako to napravi jedan kapitalist, ostali moraju biti konkurentni i napraviti isto.

U knjizi *The Coal Question* iz 1866. godine, Jevons nudi niz egzaktnih dokaza o korelaciji između tehnološkog napretka i veće potrošnje resursa. Pokazuje, recimo, da se u Škotskoj između 1830. i 1863. godine količina ugljena potrebna da se napravi tona željeza smanjila više nego tri puta, ali je uslijedila deset puta veća ukupna potrošnja ugljena (Jevons, 1866: 184). Jevons je to nazvao "paradoksom" jer zbog psiholoških razloga očekujemo da smanjenje omjera ulaznih faktora i izlaznog proizvoda po jedinici izazove smanjenje ukupne potrošnje ulaznih faktora (Alcott, 2015: 149).

Ekonomist Tim Jackson u svojoj knjizi *Prosperity Without Growth* pokazuje da se odnos između tehnološkog razvitka i eksploatacije resursa i danas događa na isti način. Kako se tehnologija razvija, raste BDP, a resursi se usputno sve jače eksploatiraju:

Iz navedenog nam se očituju jasni razlozi zašto kapitalizam ne može biti ekološki održiv. Ako individualne države pokušaju povećati poreze ili postaviti snažnije regulacije na proizvodnju i posljedično uništenje okoliša, smanjit će im se BDP jer će privatni ulagači investirati u one države koje to ne rade, što će dovesti do otpuštanja radnika i nezadovoljstva naroda. Države u kontekstu kapitalizma postaju firme koje se međusobno natječu kako se prilagoditi privatnom kapitalu i drhte od straha pri pomisli o njegovu odlasku. Budući da su ovisne o njemu, ne mogu si dopustiti da smanje proizvodnju i potrošnju te su ulovljene u klopku konstantnog rasta i stvaranja otpada. Usprkos recikliranju, povećana količina Teoretski, postoji ekonomska inicijativa za zagađivanje jer će prodaja respiratora zbog nečistog zraka povećati količinu novčane razmjene, a samim time investitorima stvoriti dobit i povećati BDP država u kojima se razmjena vrši. Isto vrijedi za bolesti, degradaciju zemlje, poplave, uragane...proizvodnje i potrošnje povezane su s agresivnijom eksploatacijom resursa i stvaranjem otpada (Orecchia, Zappoli, 2007). Proizvodnja i potrošnja, dakle, potiču klimatsku krizu, smanjuju bioraznolikost i uništavaju prijeko potrebne resurse poput zraka, vode, atmosfere i zemlje koji omogućuju ljudsko zdravlje i opstanak. Također, pomoću

Lauderdaleovog paradoksa i Funkovih primjera saznali smo da su otpad i uništenje javnih resursa prilikom proizvodnje kolektoralni načini stvaranja novih potreba koje tržište zatim zadovoljava, kreirajući poslove i povećavajući BDP.

Tehnološka inovacija nam sama po sebi nije u stanju pomoći jer ju kapitalistički odnosi sistemski pretvaraju u još moćniju alatku za proizvodnju i posljedično uništenje okoliša. Potrebno je, dakle, preispitati trenutni sustav ulaganja u proizvodnju i ovisnost ekonomije o privatnim bankama, kapitalistima i državnim institucijama koje od takvog odnosa imaju koristi. Budući da kapitalizam podrazumijeva tržišno natjecanje i dobit kao jedini uvjet za proizvodnju, što posljedično dovodi ili do ekonomskog rasta i ekološke devastacije ili do nezaposlenosti i općeg nezadovoljstva, potrebno ga je dovesti u pitanje.

Izvor: h-alter.org